

Kapitel 3

Region og gateways - Øresundsbyer i middelalderen

FORFATTER: Bjørn Poulsen, professor, dr. phil., Historie, Aarhus Universitet

EMNEORD: Øresundsbyer, middelalder, Netværk, Region, Gatewa

Fig. 1: Mejlbystenen med runeindskrift, der nævner Øresund for første gang. "Åne rejste denne sten efter sin søn Eskil, som faldt døden med Thore i Øresund", står der. Om ulykken skete i et søslag eller blot ved en kæntring, ved vi ikke. Mark Dyer, Museum Østjylland.

Abstract

The article discusses the Medieval towns on the Sound (i.e. the Oresund) as regional centres and gateways. It is shown that the gateway function became increasingly pronounced during the Middle Ages and that the old episcopal town of Roskilde declined in comparison with towns like Copenhagen, Køge and Elsinore. Relations between the large Medieval markets in Scania and the surrounding region are discussed, and it is stressed that during the 15th century the Danish towns on the Sound began to participate in the extensive traffic between the Baltic and the Atlantic. The internal integration of the Sound region, via ferry links, is also commented upon and examples of ownership of houses in neighbouring towns are given. Finally, evidence is presented for the Late Medieval political integration of the Sound towns.

Øresund, det langstrakte farvand – 118 km langt – som forbinder Østersøen og Kattegat, dukker op som betegnelse på en runesten fra omkring år 1000. Stenen blev i 1860'erne opdaget i et havegærde i Mejlby ved Randers.¹ Dens indskrift siger, at "*Åne rejste denne sten efter sin søn Eskil, som fandt døden med Thore i Øresund*" – *Ørasundi* lyder det på olddansk.² Uden at gå dybere ned i den historiske kontekst for stenen, kan man sige, at Øresund er et etableret faktum i Danmarkshistorien som sted for søslag og handel allerede fra vikingetiden. Anderledes er det med begrebet "Øresundsbyerne". Det betegner i vore dages planlæggeresprog nærmest de tre store: København, Malmø og Lund. Et andet moderne begreb er "Øresundsregion" (Öresundsregion), som defineres meget bredt som bestående af intet mindre end Sjælland, Lolland-Falster, Møn og Bornholm i Danmark samt Skåne i Sverige.³ Man kan helt bestemt også finde betegnelsen "Øresundsbyer" i videnskabelig litteratur om middelalderforhold.⁴ Blot er det ikke fastlagt, hvad der menes med det, udover at det er nogle danske byer langs Øresund.

Øresundsbyer

Vi kan vælge den oplagte mulighed at sige, at Øresundsbyer i middelalderen er alle de byer, der ligger langs Øresund men kun her. Det giver os så omkring år 1400 situationen med fuldt udvoksede steder som Helsingør, Helsingborg, København, Køge, Landskrona og Malmø ved siden af specialsteder for fiskeri og markeder som Falsterbo, Skanør og Dragør. Meget rigoristisk ville det imidlertid være ikke at regne visse indlandsbyer med som den store Lund eller den lille St. Heddinge.⁵ En række er geografisk placeret på grænsen af Øresund som Præstø eller Trelleborg ud til Østersøen eller Søborg i Nordsjælland ud til Kattegat. Interessante inden for området er terminologiske grænsetilfælde som småhandelspladsen og udskibningshavnen Jungshoved, der allerede dukker op i kong Valdemars Jordebog 1231 sammen med pladserne Viemose og Skåningehavn (nu Kalvehave) i Sydsjælland og knytter sig til andre sydsjællandske havne som Kindvig og Sandvig (mellem Præstø og Kalvehave), hvor Roskildebispens foged i 1300-tallet garanterede fred og opkrævede told, eller til steder i Skåne som Barsebäck.⁶ Det siger lidt om deres niveau, at man i 1362 ser sognepræsten i Jungshoved investere sin formue i Stralsund, eller at indbyggerne her i middelalderen igennem havde deres eget fiskerleje i Falsterbo.⁷ Kalvehave (Skåningehavn) og Viemose havde også intensiv sejlads på Skånemarkederne og var endnu i 1200-tallet stedet for kongers brevudstedelse.⁸ Det rejser selvfølgelig spørgsmålet om, hvad en by er, men lader vi det være og definerer blot Øresundsbyer i middelalderen som de byer med fulde kongelige privilegier, der ligger langs Øresund, må næste spørgsmål blive, om dette er en passende og givende analyseenhed, med andre ord, om Øresundsbyerne har noget, der samlede dem, noget der adskilte dem fra andre?

¹ Sørensen: 'Mejlbystenen', 1932-34, Imer: *Danmarks runesten*, 2016, s. 231 og 233.

² Danmarks runeindskrifter: DK nr. MJY 56.

³ <http://da.wikipedia.org/wiki/%C3%98resundsregionen> (07-01-2017). Jf. <http://www.oresundskomiteen.org/> (08-06-2020).

⁴ Jørgensen: 'Nogle Bemærkninger om danske studerende', 1915-17, s. 211.

⁵ Carelli: *Lunds historia*, 2012. Poulsen: 'Store Heddinge', 1993.

⁶ *Kong Valdemars Jordebog*, s. 20-21. Om Kindvig og Sandvig se *Roskildebispens Jordebøger*, s. 8, 9 (*hic est portus qui dicitur Kinwikshauen*), 10. *Diplomatarium Danicum*, 4, 1, nr. 133.

⁷ *Diplomatarium Danicum*, 3, 6, nr. 198. *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, 2, s. 184. Laursen: *Kancelliets Brevbøger 1561-65, 1893-95*, s. 45.

⁸ *Diplomatarium Danicum*, 2, 1, nr. 80. *Diplomatarium Danicum*, 2, 3, nr. 104 (Kong Erik Glipping mødes med de tyske byer i Viemose i 1284). *Diplomatarium Danicum*, 2, 10, nr. 413. Bojsen: *Af Møns Historie*, 1906. Skattefund fra 1000-tallet i Kallehave: KNV00632, Brogården JU udgravning 5/4 2017 Vordingborg 192.

Gateway og region

Øresundsbyerne interagerede økonomisk og kulturelt, som jeg skal give eksempler på, og man kan betegne dem som "et territorielt økonomisk fællesskab", som det, der med den tyske forsker Härke kan kaldes et "økonomisk landskab".⁹ København og Malmø havde i middelalderen funktion af centrale byer for store oplande og underordnede bykomplekser. Man kan meget vel bruge det moderne begreb klyngedannelser på regionen. Mindst lige så karakteristisk ved Øresundsbyerne er dog, at man med geograferne kan karakterisere dem som "gateways", altså steder, der sammenbinder særskilte oplande med hinanden gennem hele den omliggende verden.¹⁰ En simpel analyse kan vise, at denne gateway-funktion blev mere og mere klar middelalderen igennem. Ser man på indikatorer som kirketal og udmøntning, var Lund langt størst i 1000-1100-tallet - og den kaldes meget sigende i Kjelds Levned omkring 1150 "hovedstaden" i riget – mens Roskilde var noget mindre.¹¹ Indlandsbyerne dominerede.

To skattelister giver os et senere byhierarki blandt de sjællandske Øresundsbyer. Den ældste er den såkaldte Købstadliste, der gerne dateres til ca. 1241.¹² Tager vi Roskilde med fra denne skatteliste, og sætter den til 1, er den forholdsvise fordeling mellem byerne på listen således:

Roskilde	90 mark	1
København	28 mark	0,3
Helsingør	8 mark	0,08
Søborg	6 mark	0,07
St. Heddinge	1 mark	0,01

Tab. 1. Ca. 1241. Købstadlistens byer ved eller nær Øresund. Listen rummer kun byer på den vestlige side af Sundet. Kilde: *Kong Valdemars Jordebog*, s. 83.

En liste over de lån, som kong Frederik 1. (1523-33) kunne udpresse af danske byer, giver et noget anderledes billede.

København	3000 mark	1
Roskilde	1200 mark	0,4
Køge	1000 mark	0,3
Helsingør	700 mark	0,2
St. Heddinge	300 mark	0,1
Præstø	200 mark	0,07
Søborg	60 mark	0,02

Tab. 2. 1531. Frederik 1's lån fra danske byer ved eller nær Øresund. Kilde: *Danske Middelalderlige Regnskaber*, 1,1: 253 ff.

Tolker vi tallene i tabellerne som udtryk for byernes finansielle styrke, kan man se, at Roskilde der i 1200-tallet var tre gange så rig som København (tab. 1), i 1500-tallet var omtrent tre gange fattigere (tab. 2). Mens der i 1200-tallet kun var to velhavende byer langs med eller nær Øresunds vestlige side, nemlig Roskilde og København (tab. 1), så var der i dette selskab i 1500-tallet også Køge og Helsingør (tab. 2). Skønt bispebyen Roskilde ikke var så nem at distancere, var det klart byerne med adgang til hav og med vidtrækkende netværk,

⁹ Härke: 'Die ökonomische Landschaft', 1928.

¹⁰ Hohenberg and Lees: *The Making of Urban Europe*, 1995.

¹¹ Kristensen og Poulsen: *Danmarks byer*, 2016, s. 99.

¹² Kristensen og Poulsen: *Danmarks byer*, 2016, s. 121.

der stod stærkest her i senmiddelalderen. I det følgende skal jeg se på nogle gateway-funktioner men også på det regionale aspekt ved Øresundsbyerne.

Ned langs sundet

Til tider kunne beliggenheden som "gateway" være stærkt generende. Det var, hvis fjender dukkede op i Øresund. Første gang København nævnes hos Saxo er i 1167, da den norske stormand Erling Skakke i alliance med den danske kongesætling Buris foretog et togt mod Danmark. Saxo fortæller: "Imidlertid kom Erling og Buris' broder Orm med en flåde ned til Danmark, traf den jyske flåde i Djurså og overvandt den let, da den ingen hovedsmand havde. Der tog de Buris' eget skib og begav sig hurtigt til landsbyen købmændenes Havn. Her mødte Absalon dem med sjællænderne og forhindrede dem i at gå i land".¹³ Saxo fortsætter, at foranlediget af angrebet anlagde Absalon en borg på en holm for at beskytte mod sørøvere. Det var en historie, der huskedes og kunne bruges senere. Da kong Hans og Roskildebispen sidst i 1490'erne stredes om retten til København, var en af sagens akter en oversættelse af præcist dette stykke af Saxo. I tidens sprog hedder det:

*"Thet samme aar bygde Absalon eth lidhet slot aff ny vtmeth syøsidhen at wærne Sieland meth fore røwere, oc røwere faredhe fore forskrefne slot oc ey torde søghe ther jnd i haffn, oc landsens jnbyggere finge trygh til seyling oc haffn".*¹⁴

Trygge var havnene ikke altid. I 1249 blev København borg og by plyndret og nedbrændt af lybækkerne, og i 1253 klagede Roskildebispen over dette.¹⁵ I 1289 hører vi, at den norske konge kom til Helsingør og brændte byen af, samt at denne herfra sejlede videre til København, der dog slap for videre denne gang.¹⁶ I maj 1368 gik det hårdere ud over København, da byen blev hærget i bund og delvist afbrændt af lybækkerne.¹⁷ Da de tyske købmænd i 1487 fik tilladelse til at beholde deres kompagni betingede de sig på baggrund af erfaringer, at deres kirkelige inventar ikke ville blive inddraget, hvis der udbrød krig:

*"Wore thet oc swo, thet gud forbiwde, at owilge eller orloff komme mellom riget oc mene stæderne, tha schule the ornamente oc clenodie, som høre til theres capelle oc altere, wære friit oc vhindret til guds thieneste".*¹⁸

Borgerne bekæmpede sørøvere. 1289 hører vi om nordmænd, hvis hoveder blev afhugget ved Helsingborg, og året efter fortæller årbogen fra Lund om den norske baron og jarl Alv Erlingsson, der blev stejlet sammesteds.¹⁹ I Malmø's bybog indførte skriveren et par hundrede år senere en beretning fra året 1457, om hvordan fire mænd fra Söderköping og Lyckå dukkede op foran borgmester og råd i Malmø og fortalte deres historie. De var ud for Ulfhale blevet overfaldet af sørøvere, bundet og frataget alt deres gods. Nu havde de fået opsuset, at netop disse sørøvere lå med deres skib lå på Malmø's red. Så gik jagten med byens folk i

¹³ Kjersgaard: *Byen og borgen Havn*, 1980, s. 38.

¹⁴ *Kjøbenhavns Diplomatarium* 1, s. 249-50.

¹⁵ *Diplomatarium Danicum*, 2,1, nr. 34, 42, 43, 113.

¹⁶ Jørgensen: *Erik Klipping og hans sønner*, 1927, s. 6.

¹⁷ Ramsing: *Kjøbenhavns Historie og Topografi*, 1940, s. 153.

¹⁸ *Kjøbenhavns Diplomatarium*, 1, s. 122.

¹⁹ Jørgensen: *Erik Klipping og hans sønner*, 1927, s. 6f.

spidsen, og sørøverne fangedes ud for Skanør. De otte røvere blev ført til Malmø, halshugget, og deres hoved sat på stager ved stranden.²⁰

I almindelighed var Sundet nu et fredens hav, hvor skibe sejlede til og fra, og hvor folk af mange slags samledes i byerne og på Skånemarkedet. Længe var Skånemarkederne det absolutte økonomiske centrum i området.²¹ Sildefiskeri blev fra gammel tid praktiseret mange steder i Øresundsregionen. Der blev fra 1000-1100-tallet fisket sild ved København, skønt sporene heraf ikke er markante, men et par af de såkaldte *lerbottnar* med tilknytning til sildebearbejdning, fundet under Metro Citygravningen ved Kongens Nytorv, er blandt beviserne for det.²² Saxo beskriver også en situation i 1180, hvor der i fisketiden ved Helsingborg var forsamlet en stor menneskemængde, *"der havde slået et utal af boder op på stranden"*.²³ De vigtigste markedspladser, Skanør og Falsterbo, kom dog til at ligge på Falsterbohalvøen, omkring 30 km syd for stedet, hvor Malmø skulle vokse frem. Markederne var åbenbart i den tidlige del af middelalderen nordiske mødepunkter, for en række sagaer nedskrevet i 1200-tallet fortæller om nordmænd på Haløremarked, som med rimelighed kan ses som identisk med Skanørmarkedet.²⁴ *"Færingernes historie"* beretter, *"til dette Sted kommer i markedstiden den største forsamling af folk, som nogetsteds mødes her i de nordiske lande"*.²⁵ Fra midten af 1200-tallet antog Skånemarkederne karakter af international varemesse. Købmænd kom nu hertil for at udveksle alle slags varer og for at handle købmand med købmand. Meget karakteristisk var det netop i Skanør, at de danske storkøbmænd, nemlig 18 oldermænd i St. Knudsgildet, samledes den syvende september 1256 for at vedtage nye vedtægter. Hvor brødrene tidligere havde holdt til på Gotland, da det var det optimale handelssted, var de nu flyttet til storhandelens nye centrum i Skåne. Og lige så betegnende rejstes Danmarks første fyr, et vippefyr, af lybækkerne ved Kolbacken i Falsterbo omkring 1230.²⁶

I stigende grad blev alle de fremgroende byer langs Øresund funktionelle dele af Skånemarkedets netværk. Tråde fra kystbyerne strakte sig ind i landet, som det eksempelvis fremgår af en klage fra købmændene fra bl.a. Lübeck, Rostock og Wismar. De udtrykte deres vrede over, at fogeden i Malmø havde indført, *"at ingen købmand må føre gods fra Malmø til Lund på vogn, uden at han skal give ham fem lybske penninge i told for hver vogn"*. Købmændene fik typisk nok hjælp af en storforbruger i Lund, nemlig ærkebispens, der ønskede sine varer billigst muligt.²⁷ Også landsbyboere i Skåne langt væk fra Skånemarkedet var aktive i markedsproduktionen og røgede sild i lokale ovne.²⁸

På Skånemarkederne mødtes indtil 1300-tallets sidste tredjedel hanseater, hollændere og englændere fredeligt. Skånemarkedets grundlag var eksporten af den saltede sild og de store årlige varemesser, hvor folk fra mange lande mødtes. Men hanseaterne udnyttede deres magt til at få konkurrenterne fordrevet. I 1384 blev hollænderne udelukket fra Skånemarkederne, og omtrent samtidig blev det forbudt for engelske købmænd at komme hertil for at sælge klæde og købe saltet sild. Dette var med til at sætte gang i udviklingen.

²⁰ Kristensen og Poulsen: *Danmarks byer*, s. 433. Om et sørøverskib, udrustet i København se Poulsen: 'Roskildebispens Niels Skave som uheldig sørøver i 1491', 2018.

²¹ Jahnke: *Das Silber des Meeres*, 2000.

²² Jf. Dahlström, Poulsen og Olsen: 'From a port for traders', 2018, s. 107.

²³ *Saxos Danmarkshistorie*, 15, 4, 14.

²⁴ Jahnke: *Das Silber des Meeres*, 2000, s. 64ff.

²⁵ Rafn: *Færøboernes historie*, 1832.

²⁶ *Diplomatarium Danicum*, 1, 6, nr. 102.

²⁷ *Diplomatarium Danicum*, 3, 9, nr. 455.

²⁸ Bolander: 'Smoke houses', 2014.

Fig. 2. Udsnit af Olaus Magnus "Carta Marina", tegnet 1527-39 og trykt som træsnit i 1539 i Venedig. Man ser symbolsk kanoner, der bevogter Øresunds indsejling i Helsingør (Hilsler) og over for i Helsei(ng)borg. (Uppsala Universitetsbibliotek)

For det første fremmede det hollandsk fiskeri i Nordsøen, da hollænderne søgte alternative fiskesteder. Der blev hermed åbnet et nyt marked for saltet nordsøild. For det andet førte det til, at både hollændere og englændere for alvor begyndte at sejle direkte til havne i den østligste del af Østersøen. Den vare, begge havde at afsætte, var klæde og fransk salt, det såkaldte baiesalt, og hvad de ønskede var, ligesom hanseaterne, korn og skovprodukter. Det sidste fandt de i den østlige del af Østersøen, først og fremmest i Danzig, der hermed tog skridtet ind i en vækstperiode, der skulle komme til at vare århundreder fremover. Byen blev en storby i Østersøen på linje med Lübeck – og på vej til at overtrumfe denne.

I og med, at et stigende antal skibe fra vest sejlede forbi Skånemarkedet og begav sig til byerne i den østlige del af Østersøen, mistede den danske konge indtægter.²⁹ Han havde fra gammel tid opkrævet skibstolden på Skånemarkedet, men da hollændere og nederlændere ikke mere kom her, måtte han nytænke. Allerede i årene efter 1370 begyndte han da at opkræve den skånske told ved Helsingborg, hvor skipperne måtte lægge

²⁹ Brandenburg, 'Skånemarkedets betydning', 1988.

ind. 1429 indførtes Øresundstolden ved Helsingør. Med denne told påtog kongen sig på den ene side at garantere den fri fart gennem Sundet, på den anden side fik han store indtægter. Det viser noget om de folk, der skulle betale, at tolden blev ansat i engelsk mønt, rosenobler af guld, som ud over England også kurserede i det nederlandske område.³⁰ Skibsfarten ned gennem Sundet blev til stor fordel for Øresundsbyerne. De engelske skibe var givetvis i høj grad skyld i Landskronas tidlige vækst fra 1405-12.³¹ Man handlede med de skippere, der sejlede forbi, også når de kom i store grupper. I 1493 tillod kong Hans borgerne i Malmø at sejle ud til flåderne i Sundet: "... vnne oc tillade, at wore borgemestere, raad oc menighed vdi Malmø mwe faare vd tiil floden, nar ther kommer nogre flode vdi Øresund, oc købslaa met them for()ne wore borgere ther i byen til nytte oc gaffn, ...".³² Byernes købmænd deltog også i selve farten ned gennem Sundet, som det fremgår af Øresundstoldregnskaberne i Rigsarkivet.³³

Danske skibe og laster var ganske vist toldfri, men nogle gange blev der alligevel noteret en dansker. I 1497 gjaldt det skippere fra Ystad, København og Næstved med laster fra Danzig (*dantsken gots*) og Skotland (*skodst gotz*):

1497, s. 5) (vestfra?) <i>Oluff Køpman aff Ysted gaff-----1 nobel (han havde dantsken gots inne).</i>
1497, s. 27) (toldfri, østfra?). <i>Oluff Kopman aff Ysted gaff inthet.</i>
1497, s. 6) (vestfra?). <i>Jørgens søn Peder aff Køpenhaffn gaff --- 1 nobelle (han havde Dantzken gots inne).</i>
1497, s. 13. (vestfra?). <i>Cristiern Iwde aff Nestwed gaff--- 1 nobel (han havde skodst gotz inne).</i>
1497, s. 15. (vestfra?). <i>Oluff Ienß i Ystede i Skone gaff --- 1 nobel (han havde skost gotz inne)</i>

I 1503 møder man en skipper fra København med hollandsk last, en fra Antwerpen, der kom fra København og endelig en skipper, der sejlede for Åge Andersen, der må være ridderen Aage Andersen Thott:

1503, s. 20) (vestfra) <i>Skipper Seuryn aff Kobenhauen gaff -- 1 nobele (han havde hollanst goets inde)</i>
1503, s. 30). <i>Kornelyns van der Gest aff Anderop (Antwerpen) gaff inthet thet wor thet skib som bleff for Kobenhauen syst i høst.</i>
1503, s. 30). <i>Lubbert Smyt, Aghe Anderß skipper gaff inthet.</i>

Dette er kun små stumper af større mønstre, men det tillader os konklusionen, at de hjemlige byer, også Øresundsbyerne, var med i den store baltisk-atlantiske handel, som gik gennem Øresund omkring 1500.

³⁰ Enemark: 'Tolden er nobel og nobels værd', 1983.

³¹ Kristensen og Poulsen: *Danmarks byer*, 2016, s. 271f, 296.

³² *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, 4, s. 95-96.

³³ Rigsarkivet København, Øresundstoldregnskaber 1497-1528.

Øresundstoldregnskabet fra 1528 giver endnu flere belæg for det, bl.a. forekommer københavnske skibe, hvoraf en del havde skotsk gods, og et nederlandsk skib befragtet af skotten Sander Level fra Helsingør.³⁴

Fra kyst til kyst

I middelalderen var Øresund et internt dansk stræde, som bandt omliggende byer sammen i et kommunikativt mønster og var med til at skabe regionalt samarbejde. Der var – og er – ikke langt fra kyst til kyst. Færgerne var derfor vigtige som bindeled mellem byerne, byerne var på den vis lokale "gateways".

Roskildebispen betingede sig i 1200-tallets københavnske stadsretter, at byens borgere, når bispen ønskede det, med et skib med 12 mand skulle sejle ham til Skåne. København og Malmø udviklede sig i løbet af 1200-tallet til tvillingebyer med forbundne købmandsslægter og hyppig kommunikation. Det var derfor et stort privilegium, da der i 1275 blev toldfrihed for folk fra København og Malmø, der sejlede mellem hinandens byer.³⁵ I en flandersk rejsebeskrivelse fra ca. 1380 tegnes hovedruten over Sjælland til Skåne, som også gik via København: Korsør – Slagelse – Roskilde – København – Dragør – Skanør eller Malmø (*Melleboghen*) – videre Helsingborg – Halmstad – Lödöse etc.³⁶

Nemtest var det selvfølgelig at sejle fra Helsingørkysten. Kun fire km er der mellem Helsingør og Helsingborg. Allerede Adam af Bremen kunne ca. 1070 skrive om Sundet: "*Den korteste rute går til Helsingborg, som til og med ses fra Sjælland*".³⁷ Og i nogle noter, som den engelske franciskanermunk William af Worcester nedskrev omkring 1480, gengav han tidens almenviden: "Helsingborg og Helsingør er to borge, som ligger over for hinanden ved havet". I 1331-34 sejlede den pavelige gesandt Petrus Gervasii adskillige gange over Øresund. Da han ankom fra Flandern gik han ifølge sine regnskaber i land i Helsingør og tog færgen til "borgen i Helsingborg". Det kostede syv sterlinge.³⁸ Senere rejser var dyrere bl.a., fordi han en gang skulle have ni heste med og en anden gang, fordi bådene var optaget af sildefangsten.

Helsingør var stedet, hvor man ofte ankom til riget. Da den flanderske adelsmand Ghillebert de Lannoy i 1413 rejste gennem Danmark, landede han også her og rejste via Roskilde, Ringsted og Næstved til kong Erik (1396-1439), der var i Vordingborg. Herfra drog Ghillebert de Lannoy til Køge, hvorfra han lod sig indskibe for at rejse til Preussen.³⁹

Et senere regnskab fra 1512 for tre personer, der rejste i kongens tjeneste fra Vordingborg til Ronneby og tilbage, viser, hvordan man havde udgifter til mad, øl, overnatning og skoning af heste undervejs, men i Helsingør måtte der betales fire skilling til færgemændene, både hjem og tilbage.⁴⁰ Meget sigende bestemte kong Erik af Pommern (1396-1441) i Helsingørs privilegier fra 1414, at borgerne skulle holde "*holde deris ferges vell ferdiged emellum Sielland och Helszinborig*".⁴¹ Det var et nationalt anliggende at skaffe adgang over Sundet, og i Christian 2's (1513-23) købstadslov fra 1522 søgte kongen at pålægge købstæderne faste takster for færgemænd, og loven giver taksterne mellem København, Malmø og Landskrona.

³⁴ Jf. Bill, Poulsen, Rieck og Ventegodt: *Fra stammebåd*, 1997, s. 206.

³⁵ *Diplomatarium Danicum*, 2, 2, nr. 252.

³⁶ Paravicini: *Europäische Reiseberichte*, 2000.

³⁷ Adam von Bremen: *Hamburgische*, 1917.

³⁸ *Diplomatarium Danicum*, 2, 11, nr. 152. Bill, Poulsen, Rieck og Ventegodt: *Fra stammebåd*, 1997, s. 206.

³⁹ Andersen: *Middelalderbyen Næstved*, 1987, s. 37.

⁴⁰ DMR 1,1, s. 144.

⁴¹ *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, 4, s. 159f.

Helsingborg var fra 1000-tallet et punkt på den svenske kyst. Nogenlunde samtidig var Lunds havneby, Lomma, 10 km nord for Malmø, som vi ikke ved meget om. Ikke tilfældigt er netop de tre byer, der nævnes i Knud den Helliges (1080-1086) gavebrev fra 1085 netop Lomma, Helsingborg og Lund. Lundekirken får tre mark af tofterne i Lomma og tre mark af Helsingborg og 21 mark af Lund.⁴² Om man deraf kan formode, at Lomma og Helsingborg har været nogenlunde jævnstore, er ikke sikkert men da en mulighed, man må operere med.

Lomma må have formidlet trafikken til København, hvor der var urban bebyggelse allerede fra vel 1030'erne og videre over Sjælland til bl.a. Roskilde.⁴³ Kilderne til Lomma er ikke mange. En kilde kan handle om Lomma. Det er beretningen om provst Kjeld, der omkring 1146 tog til Lund og mødte kongen og ærkebispem, der begge ved afskeden gav ham gaver, nemlig en kostbar ring og "*meget guld*". Videre hedder det, da han "*var kommen ned til havnen og lige vilde til at gå ombord, så han der et menneske i smudsige og pjaltede klæder; han ynkedes over ham for hans fattigdom og gav ham den kostbare ring, for at han for den kunde skaffe sig selv klæder og lindre sin stakkels fattige families nød. Det meget guld, han havde fået af kongen, fik han også straks byttet i småpenge, og dem uddelte han undervejs til de fattige*". Ringen blev måske bortgivet i Lomma. En sikker kilde til Lommas trafikale betydning er en pavebulle af bly, som er fundet her. Tolkningen af den kan man ganske vist overveje. Det er pave Eugenius 3.'s bulle, og en analyse af den åbner for muligheden af, at det kan have siddet på et brev, som det pavelige sendebud Nicolaus Breakspear havde med sig, da han rejste i Skandinavien i årene 1152–54.⁴⁴ Som det er påpeget, synes Lomma at have udspillet sin rolle omkring 1200, men andre færgebyer stod klar. Den regionale infrastruktur fungerede.

Regional økonomisk og politisk interaktion

Mange strømmede til Øresundsbyerne og udnyttede mulighederne her. På den måde opstod der også et regionalt samarbejde. Der var penge i de folk som kom, også til gode gerninger, først og fremmest ved de store sildemarkeder. Først i 1200-tallet gav ærkebisp Anders Sunesten almisser og bodepenge fra Skanør til to nye præbender og forbød samtidig ombæring af falske relikvier på torvet her.⁴⁵ 1296 fik dominikanerne i Lund kongebrev på, at de måtte indsamle almisser i Skanør, Falsterbo og Malmø.⁴⁶ I 1359 hører man om stralsundske dominikanere i Falsterbo.⁴⁷ Og 1449 tillod Roskildebispens Københavns kapitel at have et bærbart alter, et *Altare portatile*, på markedet i Dragør.⁴⁸

Af allerstørst betydning for den regionale integration var længe de periodiske markeder. Der er overordentlig mange kilder til besiddelse af tofter og grunde i Skanør og Falsterbo ved borgere i andre Østersundsbyer. Blot for at nævne et par eksempler havde borgmesteren i Køge i 1458 en halv gård i Falsterbo og en helsingørborger var 1529 i Malmø for at underskrive en lejet grund, der også lå i Falsterbo.⁴⁹

⁴² *Diplomatarium Danicum*, 1, 2, nr. 21.

⁴³ Dahlström, Poulsen og Olsen: 'From a port for traders', 2018.

⁴⁴ Klackenber, 'Bullan från Lomma', 2010.

⁴⁵ *Diplomatarium Danicum*, 1, 4, nr. 69.

⁴⁶ *Diplomatarium Danicum*, 2, 4, nr. 219.

⁴⁷ *Diplomatarium Danicum*, 3, 5, nr. 249. Jf. Jahnke, 'A church landscape', 2016.

⁴⁸ *Kjøbenhavns Diplomatium*, 4, s. 42.

⁴⁹ *Repertorium diplomaticum*, 2. rk., nr. 884. Erslev og Møllerup, *Kong Frederik den Førstes danske Registratorer*, 1879, s. 219.

I fisketiden kom der til Skanør, Falsterbo og Malmø sjællandske og skånske købmænd, håndværkere og håndværkssvende i stort tal.⁵⁰ Ifølge et testamente fra 1359 havde den stralsundske borger Johan Grabow udeståender ikke kun på Falsterbo, men også til andre personer længere væk fra, som han sikkert har handlet med her under markedstiden. Oluf Næve fra Roskilde skyldte ham otte skilling grot, Jakob Pedersen i Køge skyldte en skilling grot, en mand fra Ringsted 17 grot. Det kunne Jakob Kindben angiveligt bevidne.⁵¹ Man ser for sig en hel hob sjællændere handle i den stralsundske bod.

Der var imidlertid også en tæt personel integration blandt andre byer. En landstryger bevægede sig i 1357 mellem landsbyen Vallensbæk på Sjælland og byerne Trelleborg, Roskilde samt København.⁵² Særlig da mellem de største byer som København, Malmø og mellem de ret betydelige som Helsingør, Køge og Landskrona og Helsingborg var der mange borgere, der bevægede sig, som det fremgår af ejendomstransaktioner. 1478 solgte Køge-borgeren Tyge Wath to boder i København til en københavner. Dem havde han arvet efter sin mor, så hun var sikkert fra denne by.⁵³ 1510 hører vi, at en Helsingør-borger havde en bod i Klædeboderne i København.⁵⁴ 1539 var en københavner og en rådmand fra Landskrona på rådhuset i Malmø og indgik en overenskomst om arv, der bestod i ejendomme i Malmø.⁵⁵ I 1485 kom sønnen efter fogeden og møntmesteren i Malmø Hans Myndel, væbneren Erik Hansen Myndel, til Helsingborg slot og solgte her til dets lensmand en hel del grunde i Malmø. Til stede som vidner befandt sig da en borgmester og en rådmand fra Helsingør.⁵⁶ Vi kan videre se, at de tyskere, der i stort tal i 1300-tallet slog sig ned i byerne, opbyggede netværk mellem flere Øresundsbyer. I 1349 havde den lybske borger Ghysø Ghyseler en hustru i København og en svoger i Malmø.⁵⁷

Det er på baggrund af den personelle integration og Øresundsbyernes økonomiske betydning, at et politisk samarbejde kom i gang. Allerede ved underskrivelsen af freden i Vordingborg mellem holstenerne og danskerne i 1435 fandt man København og Malmø som medbeseglere sammen med rigets aristokrater. Det virkelig interessante i vor sammenhæng er imidlertid den bevægelse hen imod et regionalt politisk samarbejde og noget som minder om vore dages Øresundsregion, der fandt sted i senmiddelalderen.

I begyndelsen var det en udvikling af landenes samarbejde. I 1421 samlede Erik af Pommern en stor del af sjællænderne på Ringsted landsting for at give ham opbakning til kampen mod holstenerne. Der var også byfolk fra Roskilde, København, Slagelse, Næstved, Kalundborg, Ringsted, Skælskør, Køge og Vordingborg.⁵⁸ Her forhandlede de den berømte såkaldte købstadsforordning, som kongen konfirmerede den 15. februar 1422.⁵⁹ 1472 bestemte kong Christian 1. (1448-1481), at en borgmester, en rådmand og en borger fra alle sjællandske byer skulle mødes i Ringsted hvert år omkring 24. juni.⁶⁰ Dette år diskuterede man vigtige sager i Ringsted, og mødet resulterede i et antal forordninger, der regulerede handelslivet på Sjælland.⁶¹ En

⁵⁰ Erslev og Møllerup, *Kong Frederik den Førstes danske Registranter*, 1879, s. 256.

⁵¹ *Diplomatarium Danicum*, 3, 5, nr. 254.

⁵² Olsen, *Sjællandske Krønike*, 1981, s. 48.

⁵³ *Kjøbenhavns Diplomatium*, 1, s. 213.

⁵⁴ *Kjøbenhavns Diplomatium*, 4, s. 312f.

⁵⁵ Kroman, *Malmø rådstueprotokol*, 1965, s. 160f.

⁵⁶ *Repertorium diplomaticum*, 2 rk., nr. 5745.

⁵⁷ *Diplomatium Danicum*, 3, 3, nr. 184.

⁵⁸ *Diplomatium Danicum* nr. 14210702001, (online siden: 2010, besøgt: 8.6.2020).

⁵⁹ Pasternak, 'Erik af Pommern og købstadsforordningen', 1960.

⁶⁰ *Danmarks gamle Købstadslovgivning* 3, s. 352.

⁶¹ Kjersgaard, *Byen og borgen Havn*, 1980, s. 146ff.

lignende situation eksisterede i Skåne, som det fremgår af et brev fra kong Hans (1481-1513) fra 1502. Majestæten tillod borgerne i de skånske byer at samles den 29. juni en gang om året for at blive enige om deres byers privilegier og handel.⁶² Fra året 1504 foreligger der en fælles beslutning fra et sådant skånsk bymøde. Her siges det, "*ware meeste parttin aff alle køpstedher i Skane een borgmesther ock en raadman forsamdlet i Lund paa raadhusset*".⁶³

I 1516 nærmer vi os for alvor den politisk organiserede union af Øresundsbyer. Dette år var der i februar forsamlet en borgmester og en rådmand fra Helsingør, Køge, Næstved, Nakskov, Sakskøbing, Stubbekøbing, Malmø og Landskrona i København for at forhandle. Kun repræsentanter for Aalborg forstyrrede billedet af, at samarbejdets rammer var sat af Øresundsregionen i moderne forstand: "*Sjælland, Lolland-Falster, Møn og Bornholm i Danmark samt Skåne*". Som mødets repræsentanter til at forhandle med kongen udså man sig tre borgmestre fra København samt den mægtige og indflydelsesrige borgmester Hans Mikkelsen fra Malmø. Den sidstes navn blev dog strøget igen, vel fordi man trods alt foretrak at forhandle landsdel for landsdel.⁶⁴ Selve Øresundssamarbejdet synes imidlertid realiseret med Christian 2.'s bylov af 1522. Heri bestemmes det nemlig, at alle østdanske byer, altså de sjællandske og de skånske, skulle samles i København hvert år, men de vestdanske skulle mødes i Viborg.⁶⁵ Var lovene ikke året efter blevet brændt på bålet, havde den Øresundsregionens politiske union af byer været institutionaliseret. Vi skal måske frem for den indledende minimumsdefinition for middelalderens Øresundsbyer som alle byer, der ligger langs Øresund alligevel operere med én, der indbefatter alle de sjællandske og skånske byer.

⁶² *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, 4, s. 363f.

⁶³ *Danmarks gamle Købstadslovgivning*, 5, s. 129f.

⁶⁴ *Kjøbenhavns Diplomatarium*, 1, s. 298ff.

⁶⁵ *Den danske rigslovgivning*, s. 99.

Litteraturliste

Utrykt materiale

Rigsarkivet København, Øresundstoldregnskaber 1497-1528.

Trykt materiale

Adam von Bremen: *Hamburgische Kirchengeschichte*, udg. Bernhard Schmeidler, 3. udg., Hannover / Leipzig, 1917.

Andersen, Aage: *Middelalderbyen Næstved*, Viby: Centrum, 1987.

Bill, Jan, Bjørn Poulsen, Flemming Rieck og Ole Ventegodt: *Fra stammebåd til skib (Dansk Søfarts Historie, 1)*, København: Gyldendal, 1997.

Bojsen, Frede: *Af Møns Historie. Den ældre Middelalder*, København: Akademisk Boghandel, 1906.

Bolander, Adam: 'Smoke houses and Entrepreneurship in Two Rural Villages in Medieval Scania: Örja and Skegrie', I M.S. Kristiansen & K. Giles (red.): *Dwellings, Identities and Homes. European Housing Cultures from the Viking Age to the Renaissance*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2014, s. 185-194.

Brandenburg, Ole: 'Skånemarkedets betydning for kongemagtens finanser i den senere middelalder', I Poul Enemark, Per Ingesman & Jens V. Jensen (red.): *Kongemagt og samfund i middelalderen. Festskrift til Erik Ulsig på 60-års dagen*, Aarhus: Arusia, 1988, s. 155-160.

Carelli, Peter (red.): *Lunds historia – staden och omlandet. 1. Medeltiden*, 2012, Lund: Lunds kommun, 2012.

Dahlström, Hanna S., Bjørn Poulsen og Jesper Olsen: 'From a port for traders to a town of merchants: exploring the topography, activities and dynamics of early medieval Copenhagen', *Danish Journal of Archaeology*, 7, 1, 2018, s. 69-116.

Danmarks gamle Købstadslovgivning, udg. Erik Kroman, bd. 1-5, København, 1951-61.

Danske Middelalderlige Regnskaber 1. rk., bd. 1, udg. Georg Galster, København, 1953.

Den danske rigslovgivning, 1513-1523, udg. Aage Andersen, København, 1991.

Diplomatarium Danicum, 1.-5. række, København, 1938ff.

Enemark, Poul: 'Tolden er nobel og nobels værd. Toldhistoriske aspekter omkring en retssag i 1548', *Zise. Toldhistorisk Tidsskrift*, 1983, nr. 3, s. 93-115.

Erslev, Kristian & W. Mollerup, W.: *Kong Frederik den Førstes danske Registrarer*, København, 1879.

Hohenberg, Paul M. and Lees, Lynn H.: *The Making of Urban Europe 1000-1994*, Harvard University Press, 1995.

Häpke, Rudolf: 'Die ökonomische Landschaft und die Gruppenstadt in der älteren Wirtschaftsgeschichte', I *Aus Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. Gedächtnisschrift für Georg von Below*, Kohlhammer: Stuttgart, 1928, s. 82-104.

Immer, Lisbeth: *Danmarks runesten. En fortælling*, København: Gyldendal, 2016.

Jahnke, Carsten: *Das Silber des Meeres*, (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte, bd. 49), Köln, Weimar, Wien: UTB Verlag, 2000.

Jahnke, Carsten: 'A church landscape that disappeared – Hanseatic merchants, churches and the Scanian fairs', I Jes Wienberg (red.): *Mellan slott och slagg. Vänbok till Anders Ödman*, Lund Studies in Historical Archaeology, vol. 17, Lund, 2016, s. 97-103.

Jørgensen, Ellen: 'Nogle Bemærkninger om danske studerende ved Tysklands Universiteter i Middelalderen', *Historisk Tidsskrift*, 8, 6, 1915-17, s. 197-213.

Jørgensen, Ellen: *Erik Klipping og hans sønner. Rigets opløsning. Udvalg af kilder fra tidsrummet 1275-1340*, København: Selskabet til Historiske Kildeskrifters Oversættelse, 1927.

Kjersgaard, Erik: *Byen og borgen Havn. Københavns Historie, bd. 1 indtil år 1600*, København: Gyldendal, 1980.

Kjøbenhavns Diplomatarium, bd. 1-8, udg. Oluf Nielsen, København 1872-87.

Klackenberg, Henrik: 'Bullan från Lomma: ett påvligt sigill på villovägar', *Fornvännen* 105:1, 2010, s. 20-29.

Kong Valdemars Jordebog, udg. Svend Aakjær, 1, København 1980.

Kroman, Erik, udg.: *Malmø rådstueprotokol (Stadsbok) 1503-48*, København 1965.

Kristensen, Hans Krongaard og Poulsen, Bjørn: *Danmarks byer i middelalderen*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2016.

Laursen, L.: *Kancelliets Brevbøger 1561-65*, København 1893-95.

Olsen, Rikke Agnete, (red.): *Sjællandske Krønike*, Højbjerg: Wormianum, 1981.

Paravicini, Werner, (red.): *Europäische Reiseberichte des späten Mittelalters: Eine analytische Bibliographie, Teil 3. Niederländische Reiseberichte*, Kiel: Peter Lang, 2000.

Pasternak, J., 1960, "Erik af Pommern og købstadsforordningen af 1422", 15. februar", *Scandia* 26, s. 349-342.

Poulsen, Bjørn: 'Roskildebispen Niels Skave som uheldig sørøver i 1491. Et bidrag til forståelsen af magten i senmiddelalderens Danmark', Nina J. Koefoed; Bo K. Holm; Sasja E.M. Stopa (red.): *Religion som forklaring?: Om kirke og religion i stat og samfund: Festskrift til Per Ingesman*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2018. s. 161-178.

Poulsen, Bjørn: 'Store Heddinge i middelalderen', *Store Heddinge før og nu*, 1, Fakse: Stevns Museum, 1993, s. 7-21.

Rafn, Carl C.: *Færøboernes historie i den islandske Grundtext med færøsk og dansk Oversættelse*, København: Jens Hostrup Schultz, 1832.

Ramsing, H.U.: *Københavns Historie og Topografi i Middelalderen*, bd. 1, København: Ejnar Munksgaards Forlag, 1940.

Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen, 2. rk., udg. William Christensen, København 1928-39.

Roskildebispens Jordebøger og Regnskaber, udg. af C.A. Christensen, København 1956.

Saxos Danmarkshistorie, oversat af Peter Zeeberg, København 2000.

Sørensen, Aage: 'Mejlbysten', *Historie/Jyske Samlinger*, 5. rk., bd. 1 (1932 - 1934), s. 134-142.